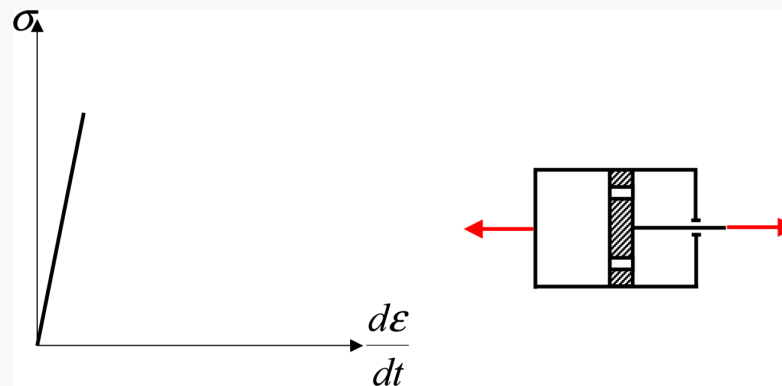
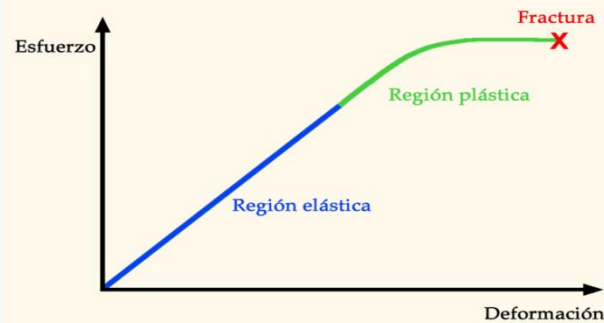

Wykład 8: Lepko-sprężyste odkształcenia ciał

Leszek CHODOR dr inż. bud, inż.arch.

leszek@chodor.pl

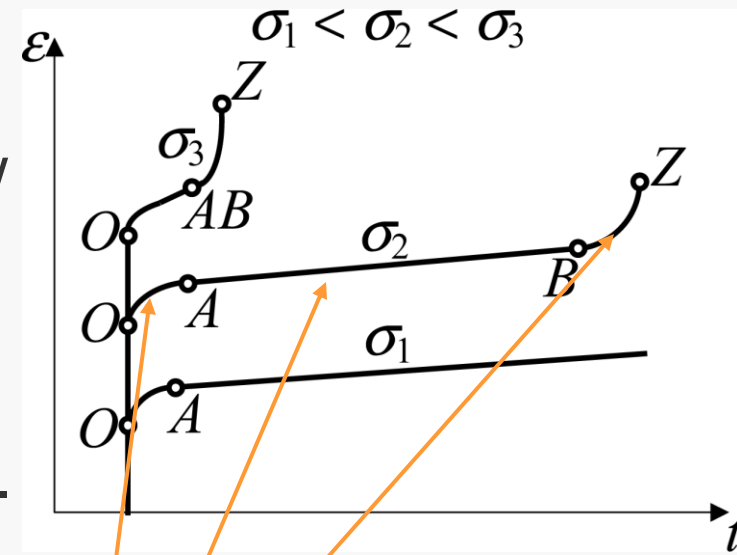

Literatura:

- [1] Piechnik St., *Wytrzymałość materiałów dla wydziałów budowlanych*, , PWN, Warszaw-Kraków, 1980
- [2] Biegus A., *Nośność graniczna prętowych konstrukcji stalowych*, PWN, Warszawa-Wrocław 1997
- [3] Kisiel I, *Reologia w budownictwie*, Arkady, Warszawa 1967
- [4] Chrzanowski M., Latus P. : *Reologia ciał stałych* ., [publikacja internetowa. <http://www.limba.wil.pk.edu.pl/~mc/reologia/>]

Reologia jest to mechanika ciała odkształcalnego, która uwzględnia wpływ czasu na związki między naprężeniami a odkształceniami. Do podstawowych zagadnień reologicznych zaliczamy: **pełzanie materiałów, relaksację naprężeń**. **Pełzaniem materiału** nazywa się wzrost odkształceń trwałych pod wpływem działania stałego obciążenia w stałej temperaturze, zależny od czasu działania tego obciążenia.

Przykład dla polimerów oraz ołowiu zjawisko pełzania zachodzi w temperaturze pokojowej, a dla stali w temperaturach wyższych od 300°C. Badania doświadczalne polegają na rejestracji zmian odkształcenia ϵ w funkcji czasu t w stałej temperaturze dla próbek poddanych określonemu obciążeniu

Na wykresie pełzania wyróżniamy trzy części:
 OA – pełzanie nieustalone,
 AB – pełzanie ustalone,
 BZ – przy dostatecznie dużym (stałym) naprężeniu, następuje gwałtowny wzrost odkształceń, który kończy się zniszczeniem próbki.

Granica pełzania $R_{a(t)^{\circ}C}$ jest to naprężenie, które po upływie czasu t w godzinach, w stałej temperaturze [$^{\circ}C$], spowoduje trwałe wydłużenie a próbki w procentach.

Wytrzymałość na pełzanie $R_{z(t)^{\circ}C}$ jest to naprężenie, które po upływie czasu t w godzinach, w stałej temperaturze [$^{\circ}C$], spowoduje zerwanie próbki.

Całkowite odkształcenie $\epsilon = \epsilon_o + \epsilon_{p1} + \epsilon_{p2}$

ϵ_o – odkształcenie wywołane przyłożeniem obciążenia

ϵ_{p1} – odkształcenie wywołane pełzaniem nieustalonym,

ϵ_{p2} – odkształcenie wywołane pełzaniem ustalonym.

E_t – współczynnik sprężystości podłużnej materiału w danej temperaturze.

$$\epsilon_o = \frac{\sigma}{E_t}$$

prędkość odkształcenia ustalonego opisuje zależność:

$$\dot{\epsilon}_{p2} = B \sigma^n \quad B, n - \text{stałe zależne od rodzaju materiału i temperatury.}$$

Jeśli pominie się wpływ odkształcenia wywołanego odkształceniem nieustalonym to warunek na dopuszczalne odkształcenie ε_{dop} po upływie t_d godzin stałego naprężenia σ w stałej temperaturze ma postać:

$$\frac{\sigma}{E_t} + B\sigma^n t_d \leq \varepsilon_{dop}$$

Po wstawieniu do powyższego wyrażenia $\sigma = k_{r_{pelz}}$ otrzymuje się tzw. równanie naprężenia dopuszczalnego przy pełzaniu:

$$\varepsilon_{dop} = \frac{k_{r_{pelz}}}{E_t} + Bk_{r_{pelz}}^n t_d$$

Z równania tego można wyznaczyć naprężenie dopuszczalne przy pełzaniu $k_{r_{pelz}}$.

Kryterium wytrzymałości na pełzanie ma postać:

$$\frac{R_{z(t)^o C}}{n} \geq \sigma$$

n – współczynnik bezpieczeństwa.

Jeśli pominie się wpływ odkształcenia wywołanego odkształceniem nieustalonym to warunek na dopuszczalne odkształcenie ε_{dop} po upływie t_d godzin stałego naprężenia σ w stałej temperaturze ma postać:

$$\frac{\sigma}{E_t} + B\sigma^n t_d \leq \varepsilon_{dop}$$

Po wstawieniu do powyższego wyrażenia $\sigma = k_{r_{pelz}}$ otrzymuje się tzw. równanie naprężenia dopuszczalnego przy pełzaniu:

$$\varepsilon_{dop} = \frac{k_{r_{pelz}}}{E_t} + Bk_{r_{pelz}}^n t_d$$

Z równania tego można wyznaczyć naprężenie dopuszczalne przy pełzaniu $k_{r_{pelz}}$.

Kryterium wytrzymałości na pełzanie ma postać:

$$\frac{R_{z(t)^o C}}{n} \geq \sigma$$

n – współczynnik bezpieczeństwa.

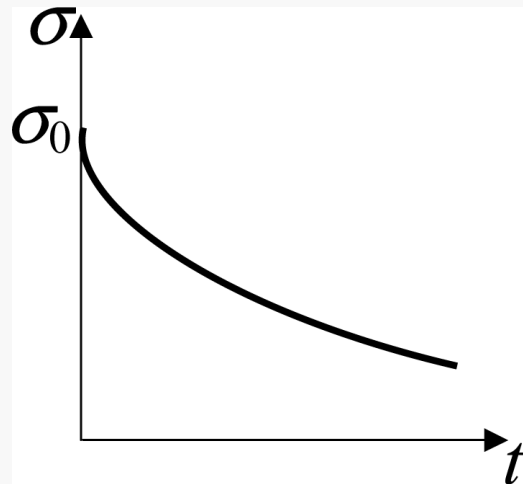
Relaksacja naprężeń jest zjawiskiem wtórnym, wynikającym z pełzania materiału, polegającym na zmniejszeniu się naprężeń w przecie poddanym długotrwałemu odkształceniu o stałej wartości.

Jeśli w wyrażeniu na całkowite odkształcenie $\varepsilon = \varepsilon_o + \varepsilon_{p1} + \varepsilon_{p2}$

przyjmiemy, że: $\varepsilon = const$, $\varepsilon_o = \frac{\sigma}{E}$ oraz $\varepsilon_{p1} + \varepsilon_{p2} = \varepsilon_p$, to otrzymamy równanie w postaci:

$$\frac{\sigma}{E_t} + \varepsilon_p = const$$

Z zależności tej wynika, że wobec wzrostu ε_p w miarę upływu czasu t , przy stałej wartości E_t , naprężenie musi maleć:

Po zrózniczkowaniu równania $\frac{\sigma}{E_t} + \varepsilon_p = const$ względem czasu i uwzględnieniu związku $\dot{\varepsilon}_{p2} = B\sigma^n$ (przy $\varepsilon_{p2} = \varepsilon_p$) otrzymujemy różniczkowe równanie relaksacji naprężeń:

$$dt = \frac{-1}{BE_t} \frac{d\sigma}{\sigma^n}$$

Po scałkowaniu równanie to będzie miało postać: $t = \frac{-1}{BE_t} \frac{\sigma^{1-n}}{1-n} + C$

A po uwzględnieniu warunku początkowego $t = 0 \rightarrow \sigma = \sigma_0$:

$$t = \frac{1}{(1-n)BE_t} \left(\frac{1}{\sigma^{n-1}} - \frac{1}{\sigma_0^{n-1}} \right)$$

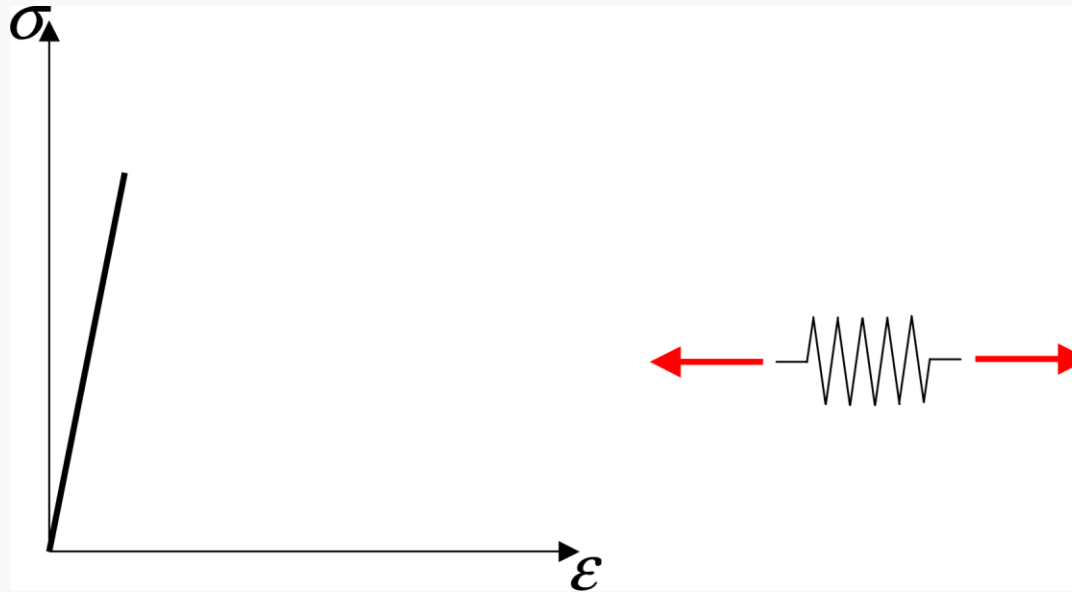
W istocie myślą przewodnią reologii jest, że własności mechaniczne ciał rzeczywistych są wynikiem udziału poszczególnych modeli prostych w ogólnym zachowaniu się materiałów.

Reologia zajmuje się więc budowaniem związków konstytutywnych (równań fizycznych) podających zależności pomiędzy lokalnymi zmiennymi stanu dla różnych ciał. Ogólnie, równania te mają postać równań całkowych, które w szczególnych przypadkach można sprowadzić do równań różniczkowych.

Reologia definiuje trzy podstawowe modele ciał odkształcalnych:

1. *Ciało Hooke'a* (ciało liniowo sprężyste), dla którego zachodzi liniowy związek między naprężeniem σ a odkształceniem ε :

Modelem mechanicznym takiego ciała jest sprężyna, której wydłużenie jest proporcjonalne do siły rozciągającej.

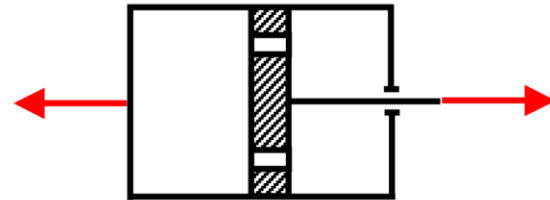
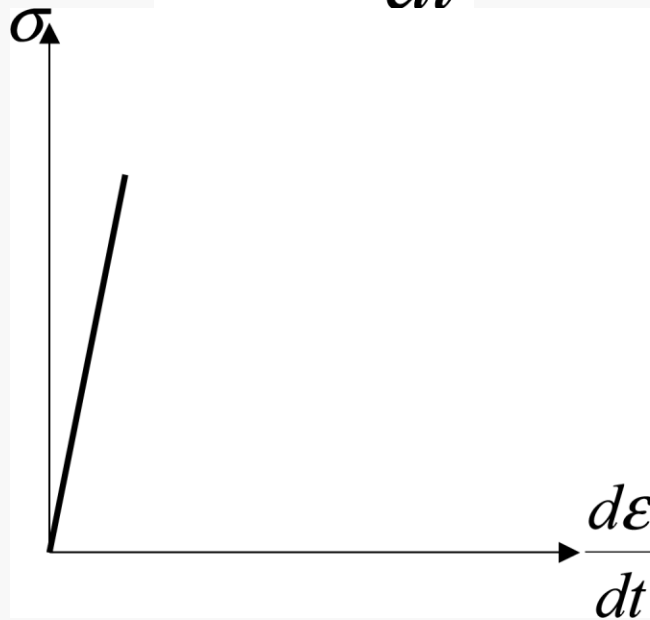

2. *Ciało Newtona* (ciało lepkie), dla którego zachodzi liniowy związek między naprężeniem σ a prędkością odkształcenia $\dot{\epsilon} = \frac{d\epsilon}{dt}$:

$$\sigma = \eta \frac{d\epsilon}{dt}$$

gdzie:

η – stała lepkości

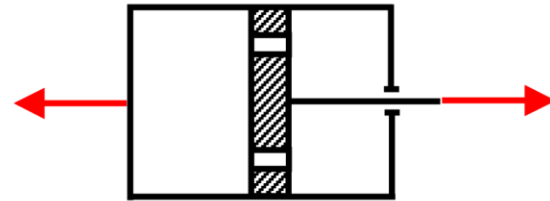
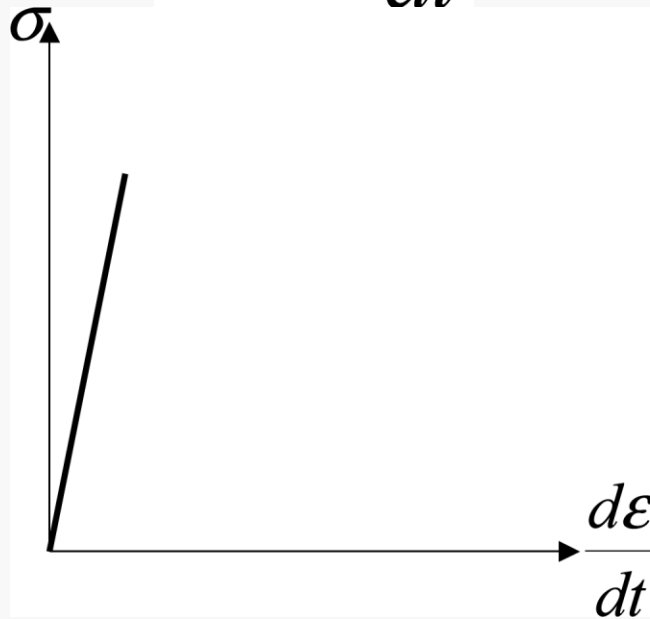
Modelem mechanicznym takiego ciała jest tłumik olejowy, czyli tłoczek z otworkami, przemieszczający się w cylindrze wypełnionym olejem.

2. *Ciało Newtona* (ciało lepkie), dla którego zachodzi liniowy związek między naprężeniem σ a prędkością odkształcenia $\dot{\epsilon} = \frac{d\epsilon}{dt}$:

$$\sigma = \eta \frac{d\epsilon}{dt}$$

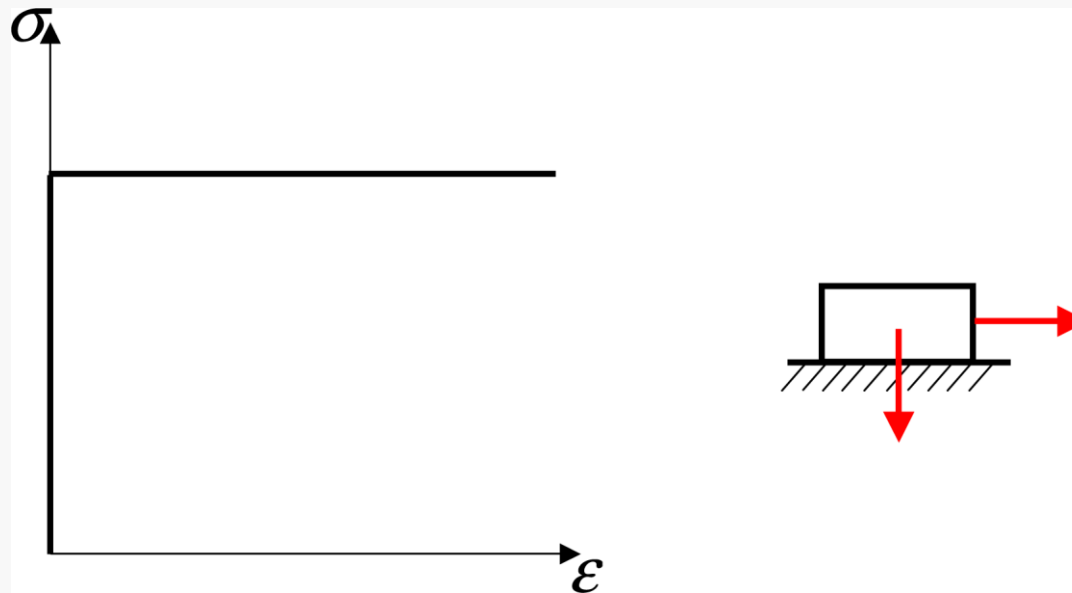
gdzie:

η – stała lepkości

Modelem mechanicznym takiego ciała jest tłumik olejowy, czyli tłoczek z otworkami, przemieszczający się w cylindrze wypełnionym olejem.

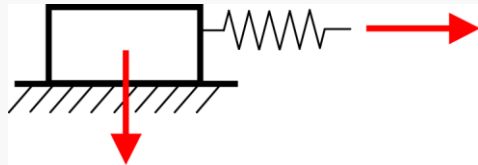
3. *Ciało de Saint-Venanta* (ciało sztywno-plastyczne), które dla $\sigma < R_e$ nie ulega odkształceniu (ciała sztywne), a przy $\sigma = R_e$ odkształcenia trwałe rosną nieograniczenie (ciało idealnie plastyczne).

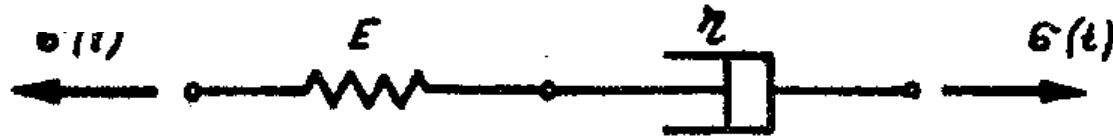
Modelem mechanicznym takiego ciała jest ważki przedmiot przesuwany po płaszczyźnie z udziałem tarcia suchego.

Reologiczne modele podstawowe {3}

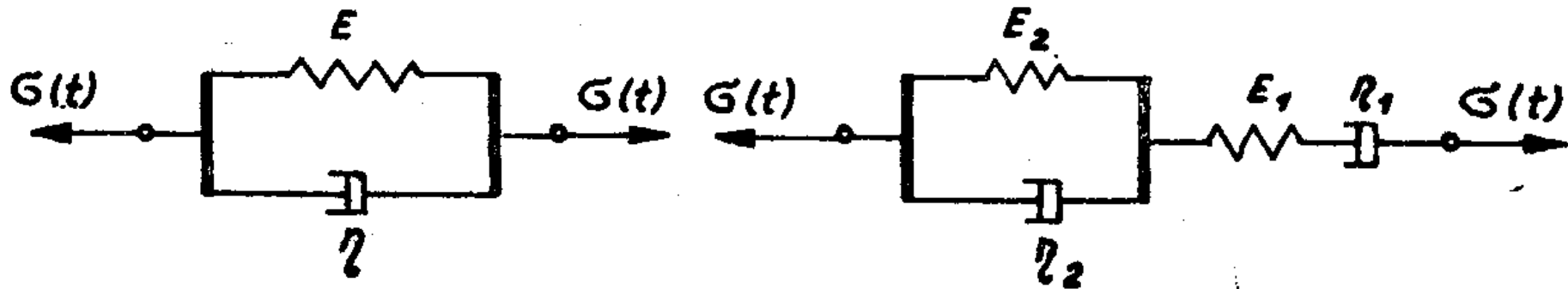
Modele ciał odkształcalnych tworzy się z kombinacji trzech prostych modeli reologicznych modeli prostych.

Model Prandtla (sprężysto-plastyczny)

Model Maxwella (sprężysto-lepki szeregowy)

Model Kelvina-Voighta
(sprężysto-lepki równoległy)

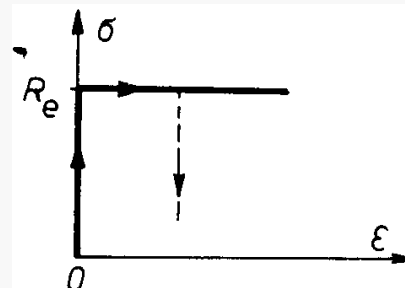
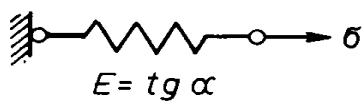
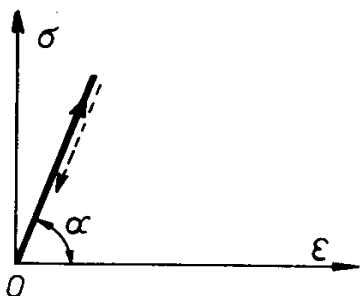
Model Burgersa
(sprężysto-lepki szeregowo i równoległy)

Model dowolnie złożony

$$\sum_{r=0}^m q_r \frac{d^r \epsilon}{dt^r} = \sum_{r=0}^n p_r \frac{d^r \sigma}{dt^r}, \quad p_r, q_r \text{ -współczynniki modeli}$$

Zestawienie modeli materiałów {1}

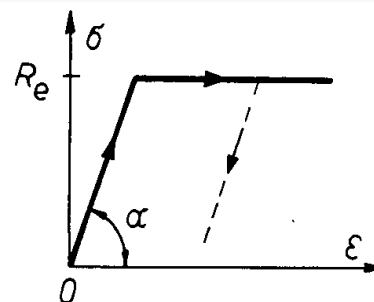
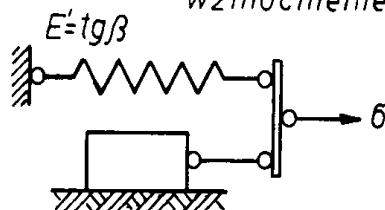
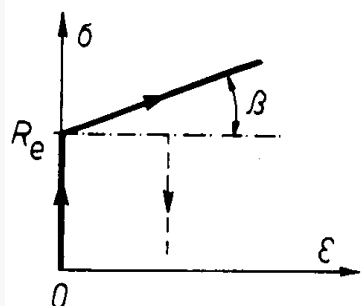
model liniowo – sprężysty

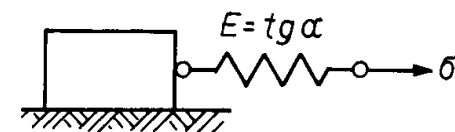
model sztywno – plastyczny

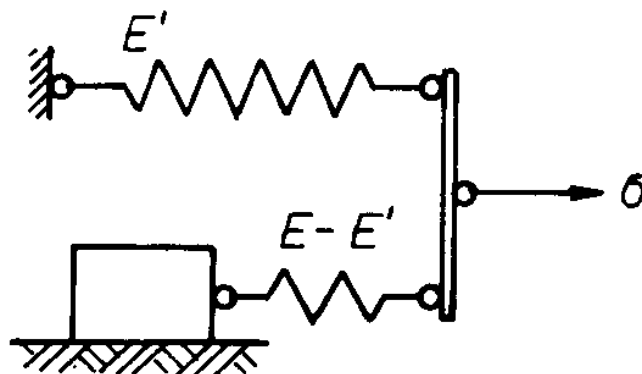
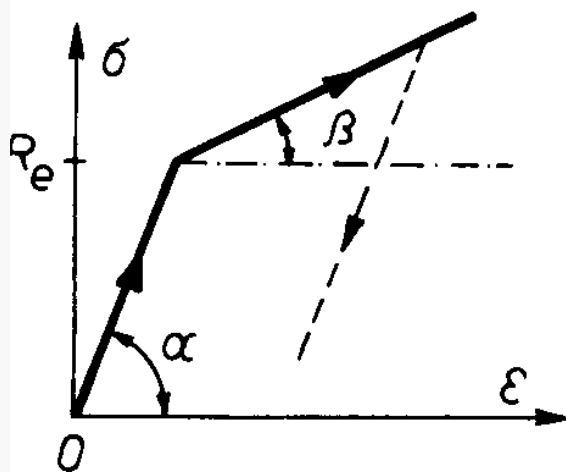
model sztywno – plastyczny ze
wzmocnieniem

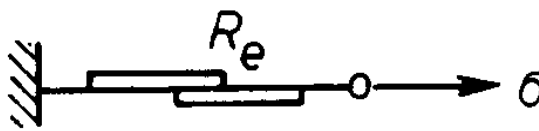
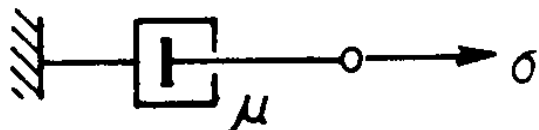
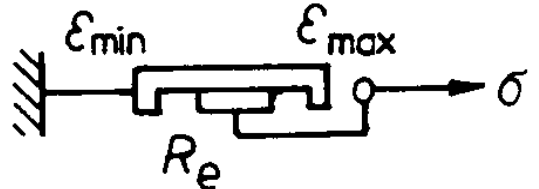
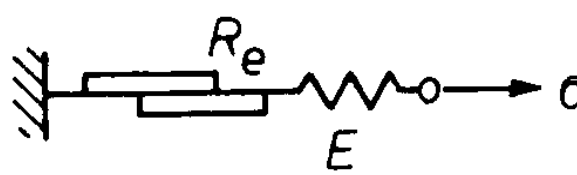
model sprężysto – plastyczny

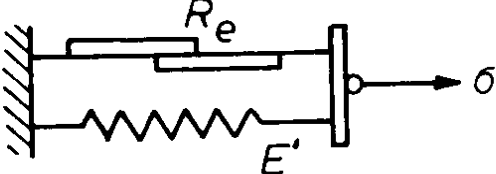
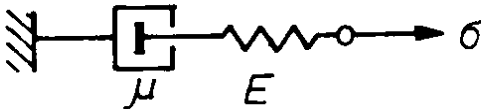
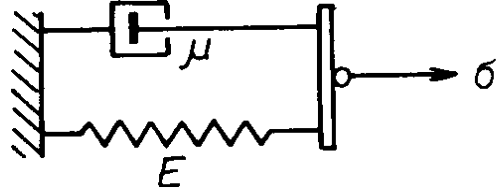
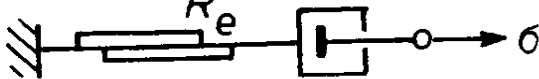
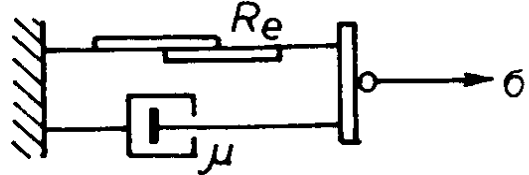
model sprężysto – plastyczny ze
wzmocnieniem

Zestawienie modeli materiałów {2}

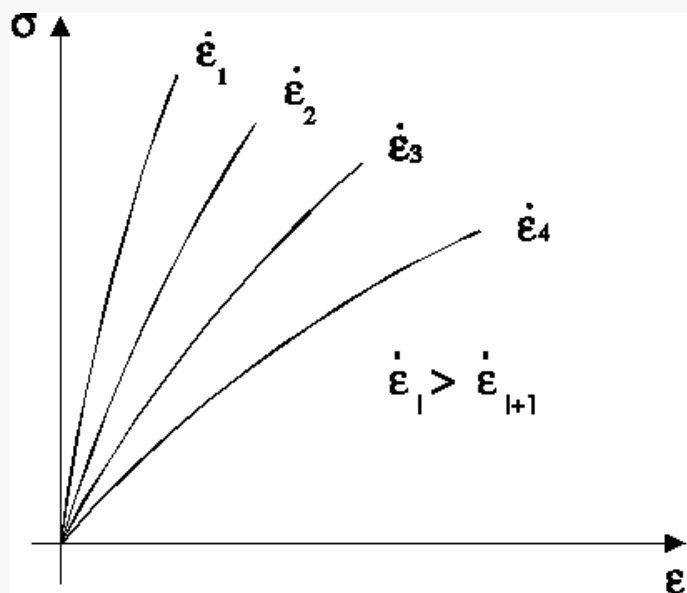
Lp.	Nazwa modelu	Schemat modelu	Opis modelu
1	Sprężysty (Hooke'a)		$\sigma = E\varepsilon$
2	Plastyczny (Saint-Venanta)		$\varepsilon = 0$ dla $\sigma < R_e$ $\varepsilon \geq 0$ dla $\sigma = R_e$
3	Lepki (Newtona)		$\sigma = \mu \dot{\varepsilon}$
4	Plastyczny z ograniczeniem		$\varepsilon \neq 0$ dla $\sigma > R_e$ $\varepsilon_{\max} > (\varepsilon \neq 0) > \varepsilon_{\min}$
5	Sprężysto-plastyczny		$\varepsilon = \frac{\sigma}{E}$ dla $\sigma < R_e$ $\varepsilon \geq 0$ dla $\sigma = R_e$

Zestawienie modeli materiałów {3}

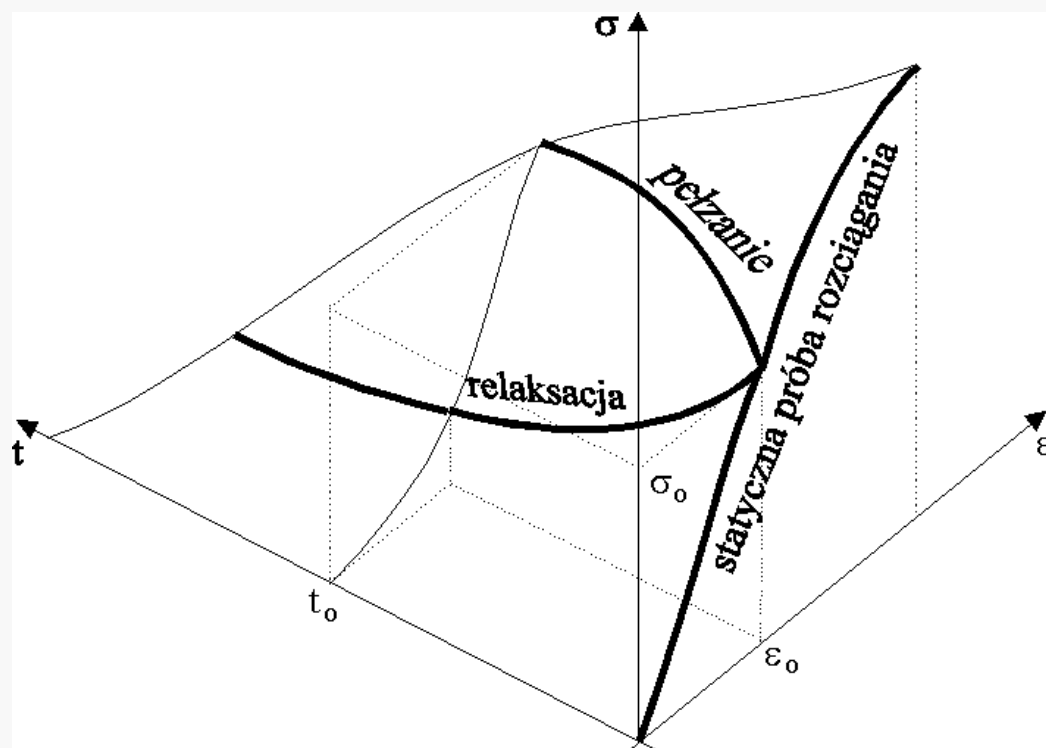
6	Sztywno-sprężysty		$\varepsilon = 0 \text{ dla } \sigma < R_e$ $\varepsilon = \frac{\sigma}{E'} \text{ dla } \sigma \geq R_e$
7	Lepko-sprężysty (Maxwella)		$\dot{\varepsilon} = \frac{\dot{\sigma}}{E} + \frac{\sigma}{\mu}$
8	Lepko-sprężysty (Kelvina-Voigta)		$\sigma = E \cdot \varepsilon + \mu \cdot \dot{\varepsilon}$
9	Lepko-plastyczny		$\dot{\varepsilon} = \frac{\sigma}{\mu} \text{ dla } \sigma < R_e$ $\dot{\varepsilon} \geq 0 \text{ dla } \sigma = R_e$
10	Lepko-plastyczny (Binghama)		$\varepsilon = 0 \text{ dla } \sigma < R_e$

Podstawowe obserwacje reologiczne {1}

Zależność odkształceń od czasu
(prędkości przykładania
obciążenia)

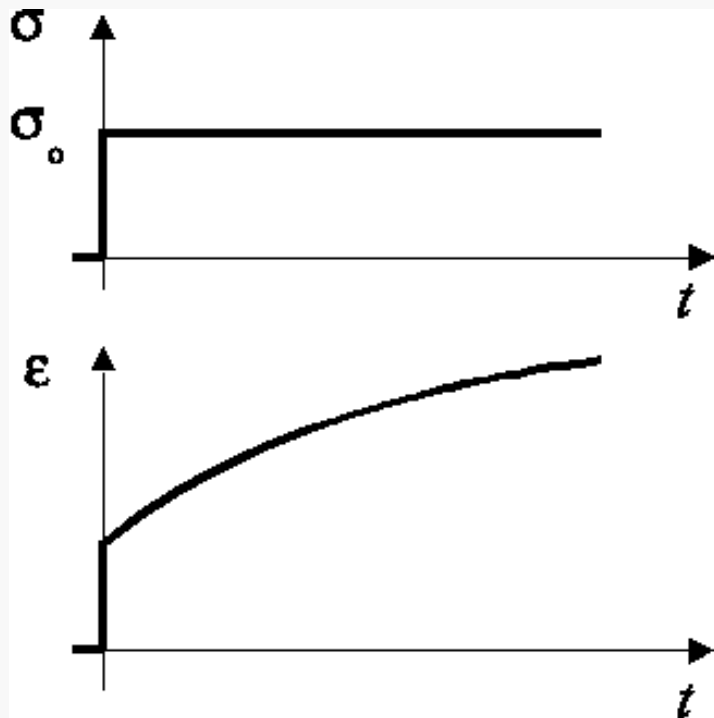

Powierzchnia stanu reologicznego
 $f(\sigma, \epsilon, t) = 0$ (1)

Przekroje powierzchni odpowiadają próbom doświadczalnym: próba pełzania, próba pełzania z odciążeniem, próba relaksacji, próba wytrzymałości czasowej,

Próba pełzania

→

Próba pełzania

zadane jest stałe w czasie naprężenie, lub - mówiąc poprawniej - zadana jest następująca historia naprężenia: $\sigma(t) = \sigma_0 H(t)$,

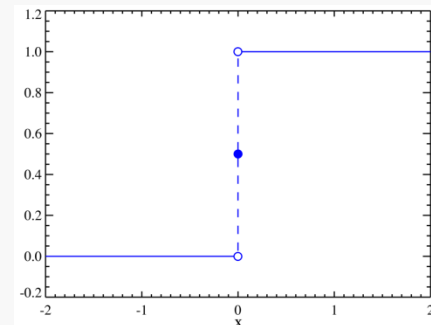
gdzie $H(t)$ jest funkcją Heaviside'a
 $H(t) = 0$ dla $t < 0$, $H(t) = 1$ dla $t \geq 0$.

Rozwikłanie funkcja stanu (1),
daje:

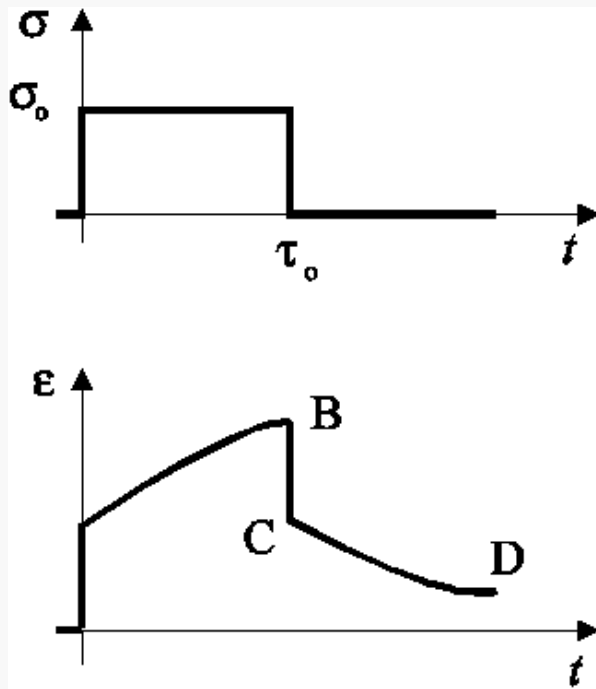
$$f(\sigma_0, \varepsilon, t) = 0 \rightarrow \varphi(t) = \varepsilon(t) / \sigma_0 \quad (2)$$

gdzie $\varphi(t)$ nosi nazwę
funkcji pełzania

Funkcja Heaviside'a = m skokowa →

Próba pełzania
z odciążeniem
→

Próba pełzania z odciążeniem

zadana jest następująca historia naprężenia:

$$\sigma = \sigma_0 [H(t) - H(t - \tau_0)],$$

gdzie τ_0 jest chwilą odciążenia.

← typowe zachowanie się materiału
wykazującego

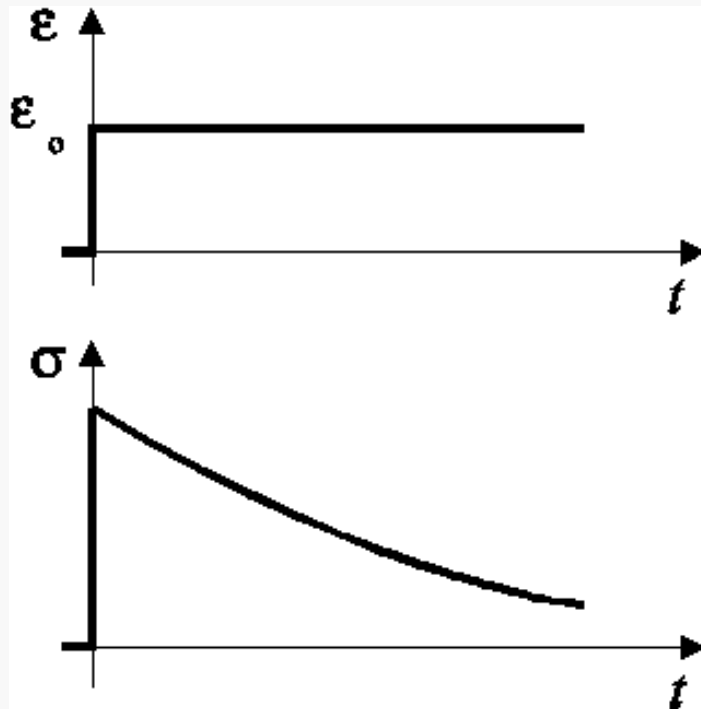
nawrót sprężysty (odcinek BC) i

niesprężysty (odcinek CD),

nazywany też **pełzaniem odwrotnym**.

Próba
relaksacji →

zadana jest historia odkształcenia :
 $\varepsilon = \varepsilon_0 H(t)$,

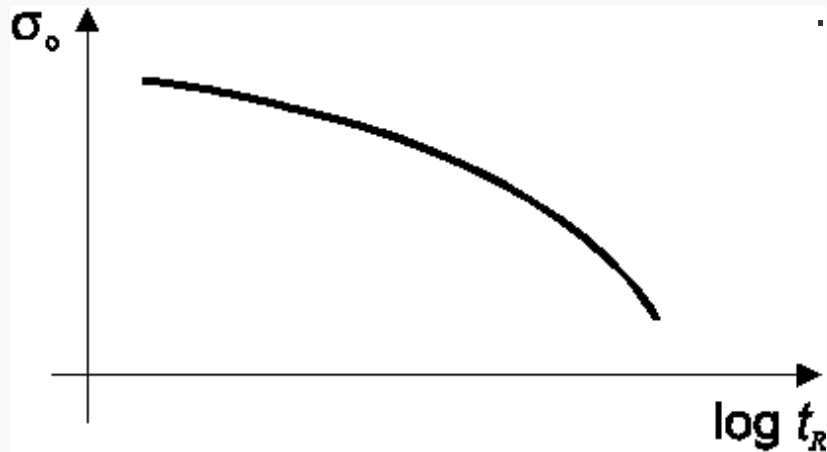

Próba relaksacji

← odpowiedź materiału w postaci
funkcji relaksacji, będącej
rozwiązaniem równania $f(\sigma, \varepsilon_0, t) = 0$:
 $\psi(t) = \sigma(t) / \varepsilon_0$.

Próba
wytrzymałości
czasowej →

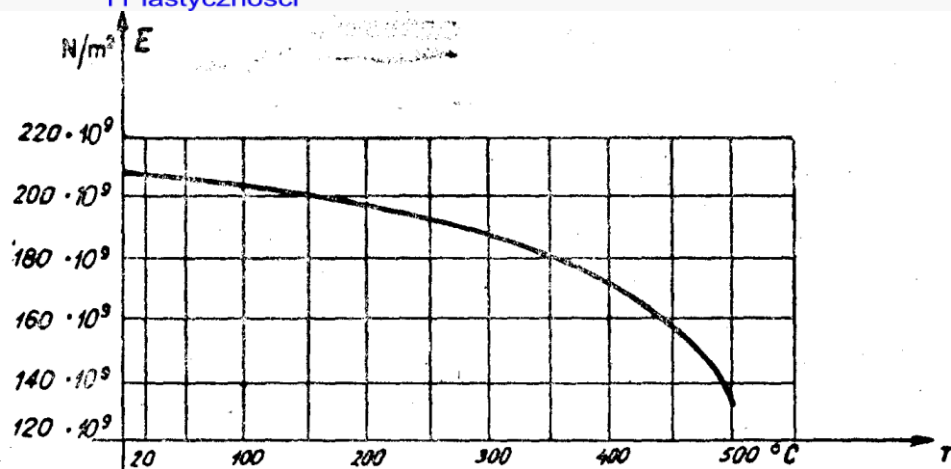
przy zadanym naprężeniu (próba pełzania),
obciążenie jest utrzymywane aż do momentu
zniszczenia ,

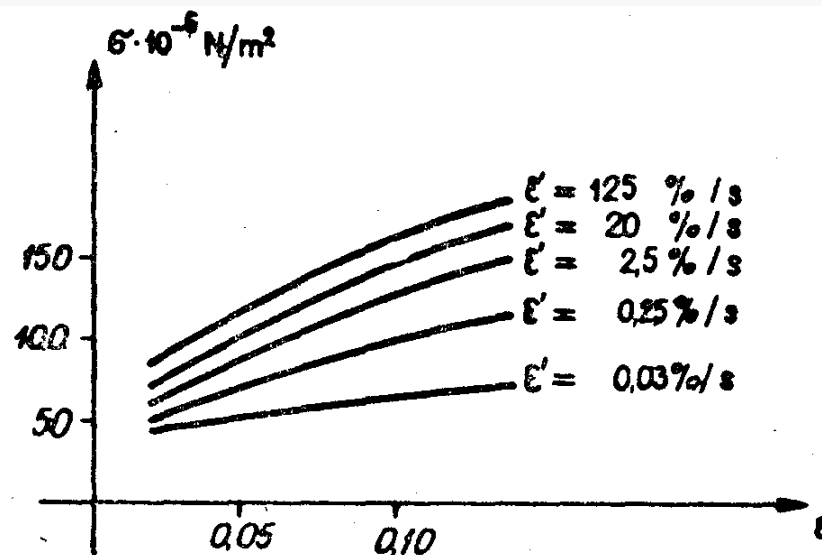
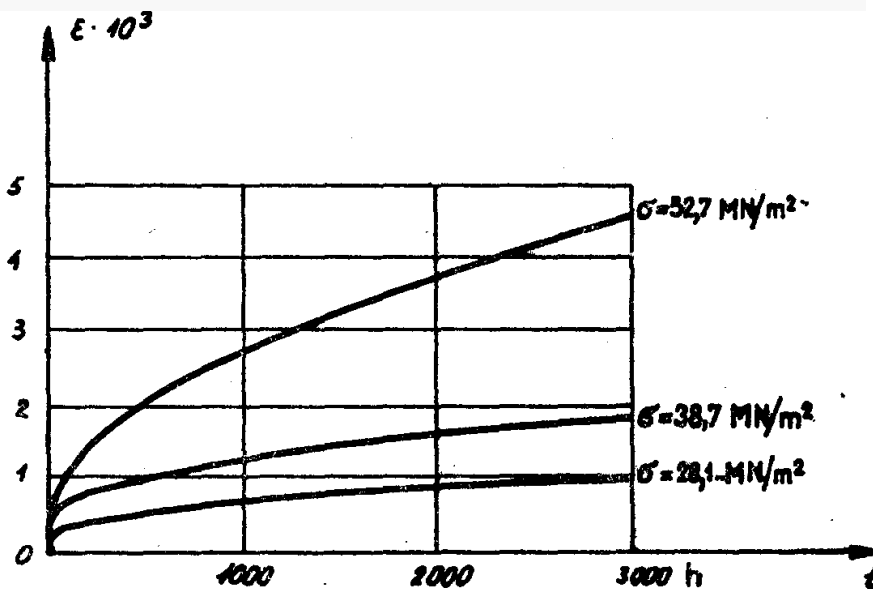
Próba wytrzymałości czasowej

←schematyczna zależność
wytrzymałości od wartości czasu
potrzebnego do zniszczenia t_R (z uwagi
na duże wartości czasu t_R przy małych
naprężeniach wykres ten podaje się
zwykle w układzie pół-logarytmicznym).

Podstawowe obserwacje reologiczne {6}

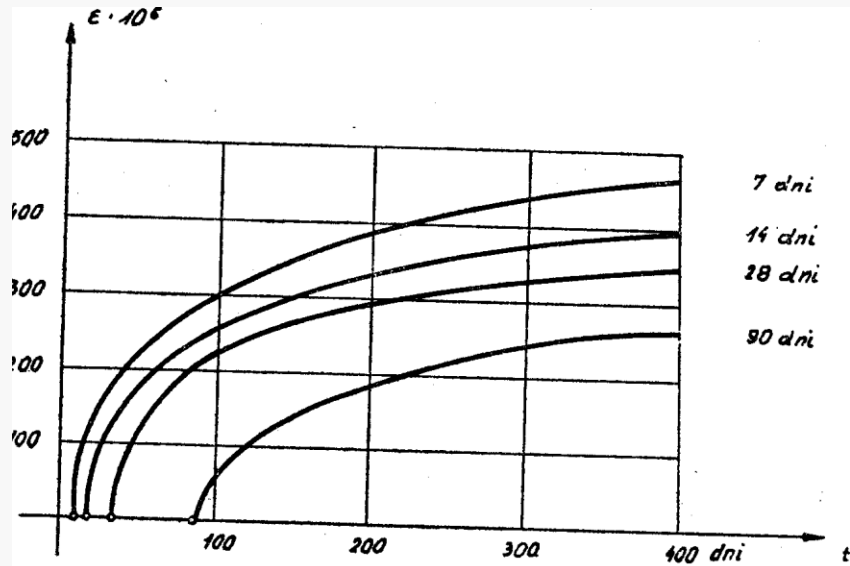

Zależność modułu Younga od emperatury stali

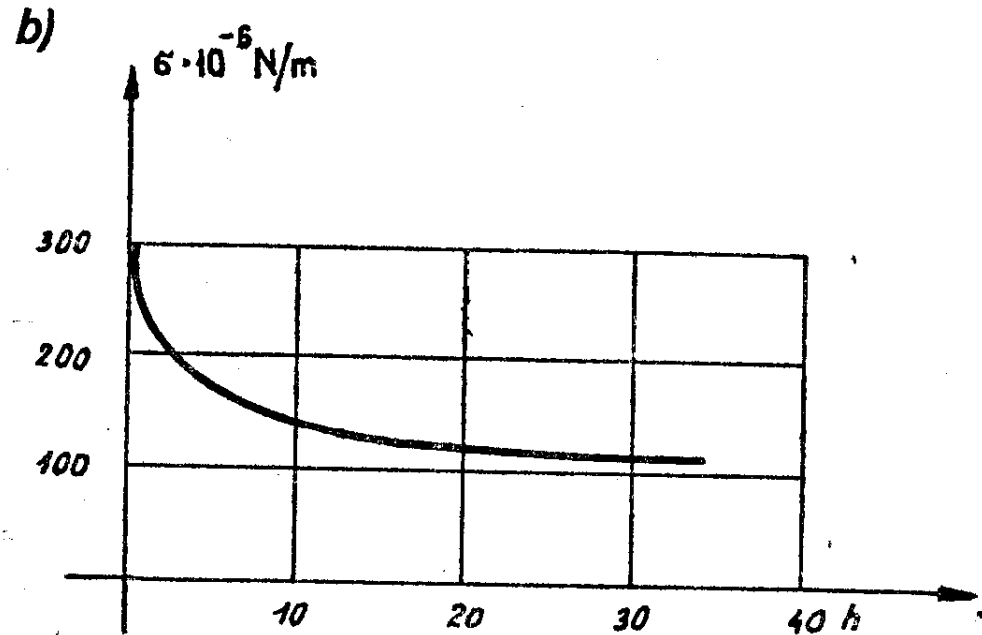
Rozciąganie ołowiu przy różnych prędkościach naprężenie

← Krzywe pełzania stali

Relaksacja stali →

← Starzenie betonu !

→ Właściwość zjawisk reologicznych, która powoduje, że zniszczenie materiału następuje przy dowolnej wartości przyłożonego naprężenia, pod warunkiem utrzymania go odpowiednio długo, jest jedną z najistotniejszych różnic w zachowaniu się materiałów reologicznych w stosunku do ciał o własnościach niezależnych od czasu

Klasyczny warunek projektowania ze względu na nieprzekroczenie naprężeń : $\sigma_{\text{ekspl}} < R$, gdzie R jest naprężeniem charakterystycznym (dopuszczalnym), musi być więc zastąpiony warunkiem

nieprzekroczenia czasu potrzebnego do zniszczenia $t_{\text{ekspl}} < t_R$

Drugi z warunków projektowania (tzw. warunek użytkowania), żądający ograniczenia maksymalnych przemieszczeń też musi być zmodyfikowany, przez dodanie ograniczenia niewystąpienia tych przemieszczeń w całym czasie eksploatacji konstrukcji

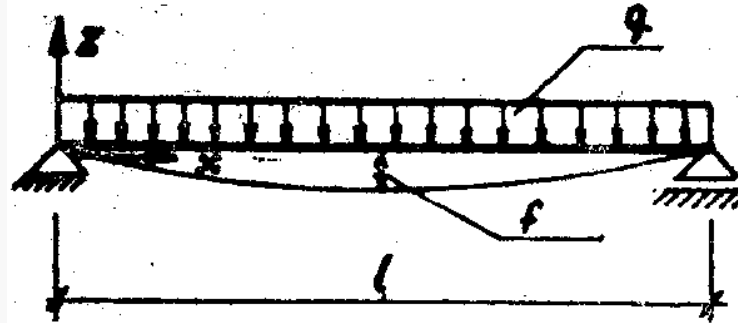
$u_{\text{ekspl}}(t_{\text{ekspl}}) < u_{\text{max}}$

Dodatkowo, ze względu na zjawisko relaksacji (a więc spadku naprężeń przy stałych odkształceniach), może zająć konieczność sprawdzenia warunku ograniczenia naprężeń od dołu $\min \sigma(t) > \sigma_{\text{min}}$

Z przypadkiem takim mamy do czynienia wówczas, gdy konieczne jest przeniesienie przez konstrukcję określonych sił, np. siły naciągu w kablach sprężających

Zginanie belki z materiału Kelvina {1}

Model Kelvina

$$\sigma(t) = E\varepsilon(t) + \eta\dot{\varepsilon}(t) .$$

Odształcenie – prawo Bernoulliego (r,k) – funkcje czasu : $\varepsilon_x = \frac{z}{\rho} = kz$

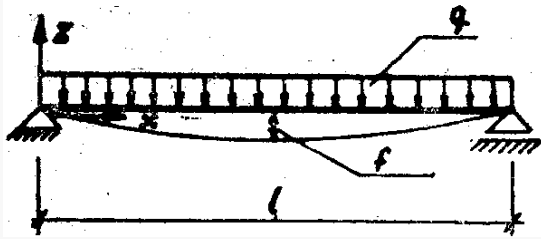
Z równania fizycznego $\sigma_x(x, t) = Ek(x, t)z + \eta\dot{k}(x, t)z .$

$$M(x) = \iint_A \sigma_x z dA = \iint_A (Ekz + \eta\dot{k}z) z dA = EJ_y k(x, t) + \eta J_y \dot{k}(x, t) ,$$

Całka ogólna powyższego równania
- krzywizna k

$$k_0(x, t) = ce^{-\frac{E}{\eta} t}$$

Zginanie belki z materiału Kelvina {2}

Całka szczególna

więc całka ogólna :

$$k_s(x, t) = \frac{M(x)}{EJ_y}$$

$$k(x, t) = \frac{M(x)}{EJ_y} + ce^{-\frac{E}{\eta}t}$$

Z modelu Kelvina: dla $t=0 \rightarrow e=0 \rightarrow k(x, t)=0 \rightarrow$

$$k(x, t) = \frac{M(x)}{EJ_y} (1 - e^{-\frac{E}{\eta}t})$$

Równanie fizyczne spełnia więc $\sigma_x = \frac{M(x)}{J_y} z$

(nie zależy od czasu)

Z zależności $k(x, t) = \frac{1}{\rho(x, t)} = w''(x, t)$ mamy $w''(x, t) = \frac{M(x)}{EJ_y} (1 - e^{-\frac{E}{\eta}t})$.

Jeśli dana jest funkcja $M(x)$, to całkowanie funkcji ugięcia daje:

$$w(x, t) = w_{\text{spr}}(x) (1 - e^{-\frac{E}{\eta}t}), \quad \text{gdzie } w_{\text{spr}} - \text{ugięcie sprężyste}$$

Zginanie belki z materiału Kelvina {3}

W konkretnym przypadku $\rightarrow$

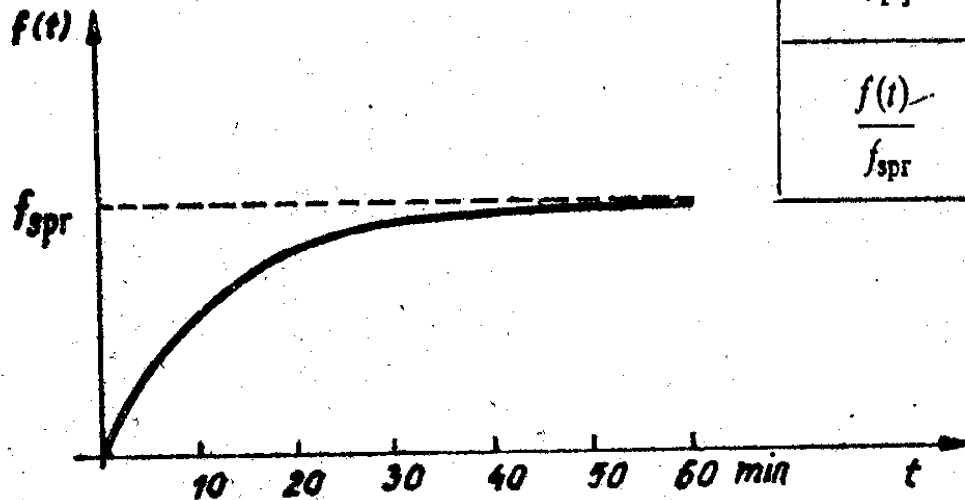
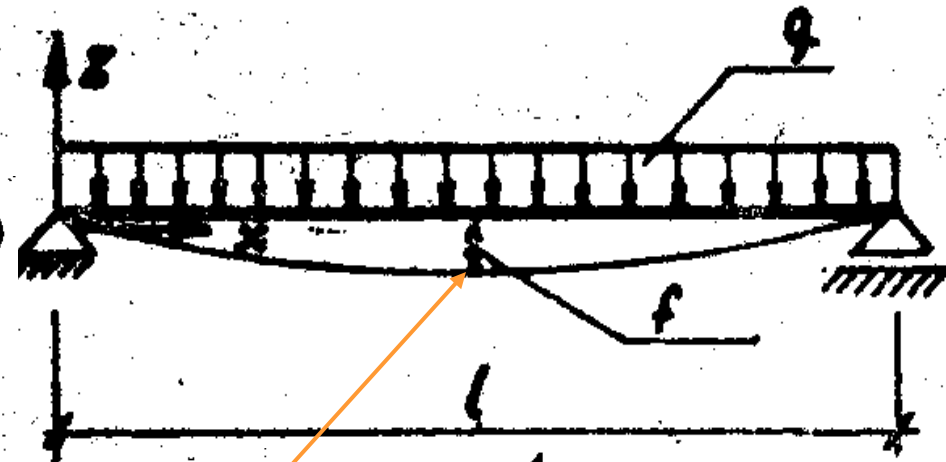
$$w(x, t) = \frac{q}{24EJ_y} (x^4 - 2lx^3 + l^3x)(1 - e^{-\frac{E}{\eta}t})$$

Dla: $E = 270 \cdot 10^9 \text{ N/m}^2$

$$\eta = 324 \cdot 10^9 \text{ N} \cdot \text{s/m}^2$$

$$f(t) = \frac{5}{384} \frac{ql^4}{EJ_y} (1 - e^{-1,4 \cdot 10^{-3}t}) = f_{\text{spr}}(1 - e^{-1,4 \cdot 10^{-3}t})$$

$$f(t) = \frac{5}{384} \frac{ql^4}{EJ_y} (1 - e^{-\frac{E}{\eta}t})$$

$t[\text{s}]$	600	1200	1800	2400	3000	3600
$\frac{f(t)}{f_{\text{spr}}}$	0,57	0,81	0,92	0,96	0,98	0,99

← Funkcja ugięcia w czasie